

voortgang verwaterd en niet op onzen lijn uitgekomen'¹². Kuyper heeft zijn verschil met Groen van Prinsterer al in 1873 aangegeven. Op 25 november van dat jaar schreef hij aan Groen: 'Het Réveil eer ik, vereer ik, ik dank er God voor, maar juist wijl er na het Réveil, na het opstaan, een overgaan tot den dagelijkschen arbeid moet volgen eisch ik dat het leven, door de Réveil gewekt, van exotisch inheemsch worde, en arbeide aan de geestestaak van de natie'. Twee dagen later onderstreepte hij dit door een antithese te bouwen tussen 'het zwevend réveil' en 'ontwikkeling van het Calvinisme'. Alleen dit laatste zag hij als '*blijvend element*'¹³. Om deze reden noemde Groen zich tegenover Kuyper 'homogeen en zelfstandig'¹⁴. Kuyper heeft bewust georganiseerd, zeker na zijn komst in Amsterdam (1870). Hij zette de eenheid van de belijdende christenen op het spel toen het in 1886 op doorzetten aankwam. Daarna heeft hij in eigen kring geen Reveil-nuancering geaccepteerd: A.F. de Savornin Lohman, volgeling van A.R. Vinet, is uit de Vrije Universiteit verwijderd.

Enkele Reveilaanhangers hebben zich door hem laten overtuigen, allereerst Willem van den Bergh, die nog in de jaren zeventig in de *Magdalena* (almanak) indrukwekkend over O.G. Heldring schreef, na een voor de inwendige zending baanbrekende juridische dissertatie verdedigd te hebben. De meerderheid der geestverwanten is niet met de 'Reformatie' meegegaan, in steeds feller oppositie tegen de door Kuyper gekozen weg, van de weeromstuit radicaal kiezend voor de Hervormde Kerk.

Hoedemaker, van 1871 tot 1875 met O.G. Heldring redacteur van het Reveil-tijdschrift *De Vereeniging: Christelijke Stemmen* heeft zich ruim tien jaar naast Kuyper geplaatst maar daarna die band weer verbroken. Hij deed in 1888 als Hervormd predikant intrede te Nijland.

4. In Friesland heeft het Reveil een eigen karakter gehad. Een goede aanzet tot voortgezette studie daarvan vormde de scriptie van J.W. Oudendag (Leeuwarden) over de provinciale Friesche

12. *Gedenkbboek van het veertigjarig bestaan van de Nederlandsche Bond van Jongelingsvereeningen op Gereformeerde Grondslag*, Kampen 1928, 56 v.

13. Kuyper aan Groen 27 november 1873. De cursivering is van Kuyper.

14. Vgl. *Briefwisseling van Mr. G. Groen van Prinsterer met Dr. A. Kuyper*, 's-Gravenhage/Kampen 1937, 292 noot 1.